

พระธาตุล้านนา: การท่องเที่ยวและการอนุรักษ์ ในสังคมโลกาภิวัตน์¹

สุวิภา จำปาวัลย์

นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชาศิลปวัฒนธรรมวิจัย

คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ กรุงเทพมหานคร

บทคัดย่อ

การศึกษาพระธาตุในสังคมล้านนา เพื่อวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างพระธาตุกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรมล้านนา ในความหมายของพระธาตุล้านนาที่รวมพระบรมสารีริกธาตุ และสถาปัตยกรรมพระธาตุเจดีย์เข้าด้วยกัน ได้เป็นสัญลักษณ์ทางศาสนา ที่พึงทางจิตใจของชาวล้านนาในอดีต เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ และเป็นแหล่งท่องเที่ยวเรียนรู้เชิงวัฒนธรรมที่มีพัฒนาการมาอย่างต่อเนื่อง

ในการอภิปรายผลการศึกษา พบว่าความเชื่อเรื่องพระธาตุล้านนาในสังคมโลกาภิวัตน์นั้นเปลี่ยนไปตามแนวคิดระบบทุนนิยมที่เปลี่ยนวัฒนธรรมกลาย

1 บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ เรื่อง “การศึกษาพระธาตุในสังคมล้านนา”

เป็นสินค้า ทำให้เกิดการเคลื่อนไหวในสังคม 2 ลักษณะ คือ การอนุรักษ์ และการท่องเที่ยว เพื่อรื้อฟื้นเรื่องราวและประเพณีของพระธาตุในสังคมรัฐจารีตอีกครั้ง ให้เกิดประโยชน์แก่ท้องถิ่นทั้งด้านความรู้ทางประวัติศาสตร์ การอนุรักษ์ การเพิ่มมูลค่าแหล่งท่องเที่ยว และยังคงเป็นที่พึ่งทางจิตใจแก่ผู้คนสืบเนื่องมาถึงปัจจุบัน

คำสำคัญ: พระธาตุล้านนา, การท่องเที่ยว, การอนุรักษ์, สังคมโลกาภิวัตน์

The Relic–Enshrining Pagoda in Lan Na: Conservation and Tourism in the Globalized Society.

Suwipa Champawan

Ph.D. Candidate in Arts and Culture Research Programme,
Faculty of Fine Arts, Srinakharinwirot University, Bangkok, Thailand.

ABSTRACT

A study of the relic–enshrining pagoda in Lan Na society was to analyze the relationship between the relics and the changes in society, economy, politics and culture in Lan Na society. The relics in Lan Na society meant to integrate both the relics and the relics–enshrining pagoda, which has been religious symbol, the spiritual refuge of the Lan Na people in the past. Moreover, such pagoda is considered historical evidence and cultural tourist–attraction, which has a continuous development.

In discussing the research results it was found that the belief in the relics in Lan Na in the globalized society changed over times according to the concept of capitalism system that converted culture into trading items. As a result, it gave rise to two types of the movement in society, namely, conservation and tourism for reenactment of the events and traditions regarding the relics in the society of traditional state. Yet, the relic benefited the locality in respective of the knowledge on history, conservation and added value to the tourist–attractions. Additionally, it has become a spiritual refuge for the magnitude of humans since early times up to the present.

Keywords : The Relic–Enshrining Pagoda in Lan Na, Tourism, Conservation, Globalized Society

บทนำ

จากสภาวะทางสังคมล้านนาที่ประสบกับการเปลี่ยนแปลงในลักษณะการเชื่อมโยงและไหลเวียนไปกับเศรษฐกิจ การเมือง วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมในระดับโลก เนื่องจากแนวคิดเรื่องพรมแดนของความเป็นชาติมีความสำคัญน้อยลง ในการศึกษาครั้งนี้พิจารณาเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากการเร่งรัดพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศไทยที่นำสังคมล้านนาเข้าสู่สังคมโลกาภิวัตน์ ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม การเมือง เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมอย่างเข้มข้นในช่วงเวลา 50 กว่าปีที่ผ่านมา

สังคมโลกาภิวัตน์ยุคสุดท้ายคือการเปลี่ยนวัฒนธรรมให้กลายเป็นสินค้าตามระบบทุนนิยมจึงมีความเกี่ยวข้องกับการส่งเสริมธุรกิจการท่องเที่ยว ทำให้พระธาตุสำคัญประจำจังหวัดในภาคเหนือถูกนำเสนอในบทบาทและแนวคิดใหม่ที่ส่งเสริมการท่องเที่ยว ควบคู่ไปกับประเด็นการอนุรักษ์พระธาตุเจดีย์ในล้านนารายใต้การควบคุมดูแลของกรมศิลปากร จนถึงองค์กรระดับนานาชาติ เช่น UNESCO ในการตั้งเกณฑ์แหล่งโบราณสถานเพื่อขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก เป็นการเพิ่มคุณค่าและมูลค่าทางวัฒนธรรมของแต่ละเมืองที่เป็นเมืองเก่าในล้านนา ซึ่งเอื้อประโยชน์แก่การอนุรักษ์และพัฒนาด้านการจัดการท่องเที่ยวเป็นสำคัญ เกิดปรากฏการณ์ทั้งการผลิตซ้ำพระธาตุเจดีย์สำคัญในระดับท้องถิ่นด้วยการนำรูปแบบพระธาตุเจดีย์สำคัญมาเป็นแบบสร้างครอบของค์เดิม และความไม่เข้าใจนัยยะของประโยค “สุภาพสตรีห้ามเข้า” ในรั้วล้อมพระธาตุเจดีย์

ส่วนการดำรงประเพณีเกี่ยวกับการบูชาพระธาตุในล้านนา เช่น การสรงน้ำพระธาตุ สืบเนื่องมาจากความเชื่อในเชิงสัญลักษณ์ของ “พระธาตุ” ที่สะท้อนถึงความมีศีลธรรม ความศรัทธาซึ่งเป็นนามธรรมที่อยู่ไนจิตใจของคนล้านนา ที่ได้สะท้อน

เป็นรูปธรรมผ่านพฤติกรรมกรรมการทำบุญ การสร้างถาวรวัตถุในวัดล้านนาช่วงหลัง พ.ศ.2500 โดยเฉพาะอย่างยิ่งกรณีการเลียนแบบพระธาตุเจดีย์ในการประดับ ตกแต่งอาคารสถานที่ที่มีใช้ศาสนสถาน สร้างคำถามและความคิดที่ขัดแย้งกัน ในสังคมพุทธศาสนา กระบวนการศึกษาพระธาตุล้านนาด้วยการเชื่อมโยงศาสตร์ ที่หลากหลายทั้งประวัติศาสตร์ สังคม การเมือง เศรษฐกิจ ศาสนา วัฒนธรรม ภูมิปัญญา ศิลปกรรม จะเกิดเป็นความรู้ที่มีพระธาตุเป็นสื่อกลางในการศึกษา เชื่อมโยงมุมมองด้านวิชาการที่หลากหลาย

การเชื่อมโยงสัมพันธ์ระหว่างเศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรมในสังคม โลกาภิวัตน์กับการเปลี่ยนแปลงพิธีกรรมการสื่อความหมายผ่านพระธาตุ ล้านนาเพื่อส่งเสริมและพัฒนาการจัดการท่องเที่ยวในท้องถิ่น โดยสร้างเรื่องราว จากตำนานภายใต้กระบวนการทำให้ประเพณี พิธีกรรมกลายเป็นสินค้า เปลี่ยน วัตถุประสงค้จากการใช้เฉพาะในพิธีกรรมมาสู่การจัดการจัดแสดง การประกวด เพื่อ ตอบสนองต่ออุตสาหกรรมการท่องเที่ยวเป็นแนวคิดในการศึกษา

พระธาตุล้านนากับความเชื่อในสังคมโลกาภิวัตน์

ในสังคมปัจจุบันโลกทัศน์ของชาวล้านนาที่มีต่อตำนานพระเจ้าเสียบโลกและคติ จักรวาลในพุทธศาสนาได้เปลี่ยนไปตามเหตุผลที่แสดงความจริงที่อาศัยการพิสูจน์ ด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ ด้วยความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี ข้อมูลข่าวสาร ทำให้สังคมล้านนาปรับตัวให้ทันสมัย ก้าวทันสังคมโลกปัจจุบันมากขึ้น แต่ใน ขณะเดียวกันความเชื่อเกี่ยวกับพระธาตุยังคงได้รับการกล่าวถึงในอิทธิปาฏิหาริย์ ในฐานะที่พึงทางจิตใจ การเดินทางไปสักการบูชาพระธาตุสำคัญตามเมืองต่างๆ ควบคู่กับการท่องเที่ยว

ความนิยมพิสูจน์พระธาตุของแท้ โดยพิจารณาจากพระธาตุของพระพุทธเจ้า มีสีและขนาดตามที่ได้กำหนดไว้ในตำนาน ต่อมาการบูชาธาตุพระอรหันต์มีมากขึ้น หลักการพิจารณาพระธาตุแท้อาศัยการพรรณนาถึงลักษณะของพระธาตุว่ามีลักษณะกลม ยาวรี เลี้ยว หรือเป็นเหลี่ยม ขนาดใหญ่ เล็ก มีหลากสี สีทองอุไร สีขาว แดง ดำ และวิธีการพิสูจน์พระธาตุแท้คือนำมาลอยน้ำ หากเป็นของจริงจะลอยน้ำได้ รัศมีของน้ำหรือประกายของน้ำจะปรากฏเป็นแฉกๆ บางครั้งจมน้ำ แต่เมื่อช้อนขึ้นมาจะลอยใหม่ได้ และมีกรวมตัวกันเสมอ (สมหมาย และคณะ 2546, 5)

ความศรัทธาในพระธาตุจนถึงปัจจุบัน ร่วมกับความเชื่อในลักษณะการหาความแท้ของพระบรมสารีริกธาตุจึงเกิดการรื้อฟื้นเรื่องราวจากตำนานพระธาตุ ตำนานพระเจ้าสิบโลก เพื่อแสดงสถานที่ประดิษฐานทุกส่วนของพระวรกายพระพุทธเจ้าให้ครบทั้งพระองค์ เป็นเรื่องที่ต่างไปจากความในพระไตรปิฎก การศึกษาหลักฐานของพระบรมสารีริกธาตุ พระอรหันต์ธาตุ และพระธาตุ เพื่อตอบสนองความศรัทธาที่มีต่อพระธาตุ การสักการบูชาด้วยพระคาถาต่างๆ เพื่อเกิดสิริมงคล การบันทึกปาฏิหาริย์ของพระธาตุที่อยู่เหนือเหตุผลที่ไม่สามารถอธิบายได้ด้วยหลักการทางวิทยาศาสตร์ กล่าวได้ว่าความเชื่อและความศรัทธาที่พุทธศาสนิกชนมีต่อพระธาตุนั้น มีความเป็นนามธรรมสูง ด้วยความเชื่อเกี่ยวกับพระธาตุ เป็นปุชนียธาตุสิ่งเดียวที่บังเกิดจากพระวรกายของพระองค์จึงเป็นสิริมงคล ล้ำค่า เกิดจากการปฏิบัติจนบรรลุมรรคผล นิพพาน ตลอดจนเกิดขึ้นกับอริยบุคคลผู้บำเพ็ญเพียรขัดเกลากิเลส

ความเชื่อเรื่องปาฏิหาริย์ของพระธาตุปัจจุบันมีความพยายามใช้หลักวิทยาศาสตร์อ้างอิง เช่น หลักการเคลื่อนไหวของปริมาณที่มีขนาดเล็กและเคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลา ด้วยอำนาจของความร้อนที่ทำให้ปริมาณเปลี่ยนแปลงไปเรื่อยๆ คล้ายกับความในพระอภิธรรมที่กล่าวถึงอำนาจของจิตทำให้รูปผันแปรไปได้ และอำนาจของกรรมที่เข้ามาเปลี่ยนแปลงปริมาณที่กำหนดเป็นรูปร่างกายอยู่ทุกวินาทีโดย

ไม่หยุด ตั้งแต่ปฏิสนธิจนถึงเวลาที่ถึงแก่ความตายไปในที่สุด เมื่อตายจะไป
ตั้งต้นใหม่เป็นวัฏจักร

สมหมาย เปรมจิตต์ และคณะ (2546, 1) กล่าวถึงเหตุที่พุทธศาสนิกชนเชื่อใน
อำนาจศักดิ์สิทธิ์ที่มีอยู่กับพระธาตุ และกราบไหว้บูชาเพื่อคุ้มครองตนเองให้
แคล้วคลาดจากอันตรายทั้งปวง บางตำนานที่แต่งขึ้นในช่วงยุคทองของล้านนา
ราวพุทธศตวรรษที่ 20-21 โยงไปถึงเรื่องที่เทวดาที่มาคุ้มครองพระธาตุ จะคอย
ปกป้องรักษาผู้ที่มากราบไหว้บูชาพระธาตุนั้นด้วย ดังตัวอย่างจากตำนานพระเจ้า
เสียบโลก (สิงหะ 2557, 86) กล่าวถึงการสักการพระธาตุว่า

จงสักการบูชาตามสติกำลังและเจตนา ด้วยที่แท้เทวดาพระอินทร์และพระพรหม
ทั้งหลายย่อมลงมาไหว้พระธาตุสม่าเสมอ เราย่อมได้กลิ่นของหอมตลบอบอวลไป
ทั่ว มีเสียงดนตรี ห้อง กลอง คนทั้งหลายไม่ควรทำนินทาและทิ้งของสกปรกใกล้
บริเวณบ่อน้ำที่นั่น ไม่เหมาะไม่ควร ไม่เป็นที่พอใจแก่เทวดาทั้งหลาย อาจทำให้
เกิดเภทภัยได้ ส่วนผู้ใดได้นมัสการกราบไหว้บูชาด้วยความเคารพแก่มหาธาตุเจ้า
ดังกล่าวมา ผู้นั้นย่อมสัมฤทธิ์ผลทางโลกียสุขในเมืองคนและเมืองสวรรค์ จนกระทั่ง
เข้าถึงพระนิพพานอย่างแน่นอน

ส่วนความเชื่อเรื่องการบูชาพระธาตุในปัจจุบัน ทศพล จังพานิชย์กุล (2548, 39)
กล่าวไว้ในบทนำของ *พระบรมสารีริกธาตุ*ว่า “มีความเชื่อว่าบุคคลที่มีพระบรม
สารีริกธาตุหรือแม้แต่พระธาตุของพระอรหันต์ไว้ในครอบครองหากหมั่นสักการ
บูชาและประพฤติตนอยู่ในทางที่ชอบด้วยศีลธรรมแล้วจะประสบแต่สิริมงคล
มีความสุขความเจริญ และความร่มเย็นเป็นอย่างยิ่ง”

เรื่องราวของพระธาตุในแต่ละสังคัม แต่ละช่วงเวลาประกอบด้วยเหตุผลที่หลากหลาย
หลาย ซึ่งสะท้อนถึงวัตถุประสงค์ทั้งทางการเมือง สังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม

ที่อธิบายได้ด้วยการเปลี่ยนแปลงความคิด ความเชื่อตามกระแสโลกาภิวัตน์ที่ถูกท้าทายจากแนวคิดทางวิทยาศาสตร์ แนวคิดเรื่องเหตุผลนิยม สัจนิยม ได้ส่งผลอย่างชัดเจนต่อระบบความคิดของคนตั้งแต่กลางพุทธศตวรรษที่ 25 เป็นต้นมา ทำให้ความเชื่อเกี่ยวกับจักรวาลคติของล้านนาเปลี่ยนแปลงไปเป็นจักรวาลใหม่ที่มีความชัดเจนตามการศึกษาด้านดาราศาสตร์ที่พัฒนามาอย่างต่อเนื่อง

ความเจริญของการศึกษาด้านวิทยาศาสตร์จากตะวันตก ตลอดจนแนวคิดของรัฐชาติส่งผลถึงการขีดเส้นแบ่งเขตแดนการปกครองแต่ละประเทศอย่างชัดเจน ส่งผลถึงการกำหนดอาณาเขตการปกครองด้วย “จอมเจดีย์” หรือพระธาตุสำคัญในแต่ละภูมิภาคที่ประกอบกันเป็นราชอาณาจักรไทย เป็นส่วนหนึ่งของ “การสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทางเชื้อชาติและดินแดนเพื่อรักษาความมั่นคงของพระราชอำนาจตามกฎหมายสมัยใหม่ของตะวันตก” (ชาติรี 2551, 78) เป็นเหตุผลที่สนับสนุนการเมืองการปกครอง และการสร้างอาณาจักรอย่างชัดเจน

ส่วนพระธาตุกับการเปลี่ยนแปลงด้านสังคม เศรษฐกิจนั้นมีความเกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงหลังทศวรรษ 2500 เมื่อเกิดแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติขึ้น ตั้งแต่ พ.ศ. 2504 เป็นต้นมา ถือเป็น การเปลี่ยนแปลงที่ชัดเจนในยุคโลกาภิวัตน์ในล้านนา ทำให้พระธาตุมีบทบาทหน้าที่ใหม่ต่อสังคม เศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรม ที่เห็นได้ชัดเจนคือปรากฏการณ์การท่องเที่ยวที่ทำให้วัฒนธรรมกลายเป็นสินค้าสำหรับนำเสนอแก่นักท่องเที่ยว เป็นการสร้างมูลค่าทางการท่องเที่ยว ตลอดจนแนวคิดในการอนุรักษ์ที่ต่างไปจากอดีต โดยถือว่าพระธาตุสำคัญเป็นสมบัติของชาติ ในปัจจุบันจึงมีหน่วยงานภาครัฐเข้ามาให้การดูแลโดยตรง ภายใต้กรอบความคิดของมรดกโลก และมรดกชาติ

แนวคิดเรื่องวัฒนธรรมกลายเป็นสินค้า ในกระแสโลกาภิวัตน์

จากแนวคิดเรื่องทุนวัฒนธรรม (Cultural Capital) ของรังสรรค์ ทัศนะพรพันธุ์ (2546, 17-18, 28-29) เป็นการมองด้านเศรษฐศาสตร์ เมื่อทุนวัฒนธรรมเป็นส่วนหนึ่งของทุนบริการที่เข้ามาแทนที่ทุนอุตสาหกรรม จากการเปลี่ยนแปลงของสังคมเศรษฐกิจโลก ทุนวัฒนธรรมเติบโตด้วยอุตสาหกรรมสินค้าวัฒนธรรมที่มีการฝังตัวของวัฒนธรรม (Cultural Embodiment) อยู่ในสินค้าที่ทำให้สินค้าแต่ละประเภทมีคุณสมบัติ คุณค่า และความแตกต่างหลากหลาย

อานันท์ กาญจนพันธ์ (2545, 142-154) ได้วิเคราะห์ในเชิงสังคมวิทยา ว่าด้วยระบบทุนนิยมว่าเป็นขั้นตอนสุดท้ายของโลกาภิวัตน์ในการเอาประโยชน์จากวัฒนธรรม เปลี่ยนวัฒนธรรมให้เป็นสินค้าเปลี่ยนเรื่องคุณค่าทางจิตใจให้กลายเป็นสินค้า ทำให้คุณค่าและเรื่องทางจิตใจกลายเป็นสินค้า ทำให้ผู้คนคิดว่าความหมายเป็นของจริง ถูกแทนที่ด้วยตัวสินค้าที่จับต้องได้ เพราะความหมายเป็นคุณค่ามีอยู่จริง เป็นสิ่งที่มีแก่นสาร ทำให้สินค้านั้นกลายเป็นของจริงที่สามารถจับต้องได้ขึ้นมา (แหล่งเดิม, 143)

การให้ความสำคัญแก่พระธาตุสิ่งบูชาสูงสุดในพุทธศาสนาเนื่องจากเป็นพระบรมสารีริกธาตุที่มาจากส่วนต่างๆ ของพระวรกายพระพุทธเจ้าเป็นความเชื่อว่าเป็นความจริง พระธาตุที่แท้จริงมีอยู่จริง ประกอบกับการปรับเปลี่ยนพุทธศาสนาให้เข้ากับยุคสมัย ด้วยความเชื่อเรื่องอานิสงส์การกราบไหว้บูชา การอธิษฐานขอพร การบูชาเครื่องรางของขลัง ทำให้เกิดการเดินทางท่องเที่ยวเพื่อกราบไหว้พระธาตุศักดิ์สิทธิ์ตามสถานที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุจริงตามตำนาน ทำให้การท่องเที่ยวในภาคเหนือเป็นการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เช่น การเดินทางไหว้พระ 9 วัด การเข้าร่วมงานประเพณีสงกรานต์พระธาตุสำคัญ

กระบวนการปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมให้กลายเป็นสินค้านี้เป็นการนำเสนอให้ผู้คนยึดโยงกับเรื่องราวของตำนานพระธาตุว่าเป็นความจริงเนื่องจากสืบต่อกันมานานโดยไม่คำนึงถึงวัตถุประสงค์การสร้างตำนานในแต่ละช่วงเวลา หรือแม้จะขัดแย้งกับความคิดเชิงวิทยาศาสตร์ที่เน้นการหาเหตุผลและการพิสูจน์ กลับกลายเป็นความพยายามพิสูจน์หาพระธาตุจริงหรือปลอมไป โดยไม่คำนึงถึงหลักกรรมค้ำสอนที่ถ่ายทอดผ่านระบบสัญลักษณ์ ความมั่งงายเกิดจากระบบทุนนิยมที่เปลี่ยนทุกอย่างเป็นสินค้า การใช้เงินจำนวนมากให้ได้ครอบครองถือว่าเข้าถึงคุณค่า เป็นอีกพฤติกรรมหนึ่งที่สอดคล้องกับการอธิบายของอาโนท์ (ແหล່งເດີມ, 144) ว่าด้วยสินค้าทางวัฒนธรรมเข้ามาครอบงำความเป็นคน จนไม่เหลือคุณค่าใด เช่น ความเชื่อว่าการทำบุญด้วยการบริจาคทรัพย์ทำให้คนได้รับผลานิสงส์มาก ส่งผลให้มีชีวิตหลังความตายที่เป็นสุขได้ในภพภูมิที่สูงขึ้น หรือประสบความสำเร็จในชีวิตได้ ทำให้ค่านิยมเรื่องการทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว การปฏิบัติและการขัดเกลาทางจิตใจเป็นรองลงไปเมื่อเทียบกับบริจาคทรัพย์ที่ทำได้ง่ายกว่า

ภาพการเปลี่ยนวัฒนธรรมล้านนาให้กลายเป็นสินค้า ทำให้สภาพสังคมล้านนาเปลี่ยนแปลงไป ภายใต้ระบบการจัดการของรัฐบาลที่ส่งผลกระทบโดยตรงและเคลื่อนไหวไปในทิศทางเดียวกัน สังคมล้านนาจึงเข้าสู่กระแสโลกาภิวัตน์อย่างชัดเจนหลังจากสูญเสียความเป็นรัฐจารีต และถูกระบบทุนนิยมเข้ามาจัดการภายใต้การพัฒนาตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ดังได้อธิบายในหัวข้อต่อไป

สังคมล้านนาสู่กระแสโลกาภิวัตน์ (พ.ศ.2500-2539)

เมื่อล้านนารวมเป็นส่วนหนึ่งของราชอาณาจักรไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเปลี่ยนชื่อจากสยามเป็นประเทศไทย ใน พ.ศ. 2482 ทำให้ชื่อของอาณาจักรล้านนากลาย

เป็นเพียงประวัติศาสตร์ของเมืองในพื้นที่ภาคเหนือตอนบน การเรียกชื่อเมืองต่างๆ ได้ใช้ชื่อจังหวัดประกอบด้วย 8 จังหวัด คือ เชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง แพร่ น่าน เชียงราย พะเยา แม่ฮ่องสอน ทำให้ความสำคัญของท้องถิ่นลดลง ส่วนหนึ่งเกิดจากการนำวัฒนธรรมไทยมาสู่ภูมิภาคเพื่อสร้างความเป็นเอกภาพในการปกครองระบอบรัฐชาติ ทั้งการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานที่ต่อเนื่องมาจากการออกพระราชบัญญัติการศึกษา พ.ศ. 2478 การปฏิรูปศาสนา การพัฒนาเส้นทางคมนาคมขนส่ง โดยการสร้างทางหลวงแผ่นดิน (ตั้งแต่ พ.ศ. 2507-2509) การก่อตั้งมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (พ.ศ. 2507) จากความเจริญที่เกิดขึ้นในเขตภาคเหนือตอนบนในช่วงกว่า 50 ปีที่ผ่านมา ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงความคิด ความเชื่อของชาวล้านนาไปจากเดิมหลายด้าน

การขยายตัวและความเจริญในสังคมเมืองทำให้เกิดการจัดการด้านทรัพยากรสิ่งแวดล้อม การขยายเมืองเชียงใหม่ไปทางทิศตะวันตกทั้งการสร้างโรงพยาบาลมหาราชนครเชียงใหม่ การสร้างมหาวิทยาลัยเชียงใหม่เข้าไปในเขตที่ตั้งของวัดป่าสำหรับการวิปัสสนาอันเจียบสงบของพระสงฆ์มาแต่อดีต ส่วนในเขตเมืองเกิดการทำลายกำแพงเมือง การปลูกสิ่งก่อสร้างทับซ้อนบนแหล่งโบราณสถานที่รกร้าง ซึ่งสะท้อนถึงการมองข้ามคติความเชื่อเดิมตามจารีตล้านนาเกี่ยวกับข้อห้ามต่างๆ ที่เรียกว่า ชิด ซึ่งเชื่อกันว่าเมื่อฝ่าฝืนจะเกิดภัยพิบัติที่ร้ายแรง ความคิดความเชื่อในโลกสมัยใหม่ได้เข้าแทนที่จารีตเดิมตั้งแต่ช่วงการเจริญของเมืองซึ่งเริ่มขึ้นอย่างเป็นทางการหลัง พ.ศ. 2500 (สรวิตรี 2555, 588)

การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากการเร่งรัดพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของไทยจากนโยบายรัฐนิยมในรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ในช่วงก่อนทศวรรษ 2500 มาเป็นแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ในช่วง พ.ศ. 2501-2506 การเร่งรัดพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศในรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ทำให้เกิดการพัฒนาด้านเศรษฐกิจและสังคมอย่างต่อเนื่อง ด้วยความสอดคล้องและ

เหมาะสมในหลักการพัฒนาแหล่งโบราณสถานเป็นสถานที่ท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม เพื่อเพิ่มบทบาทของแหล่งโบราณสถาน ทำให้เกิดการพัฒนากการท่องเที่ยวหลังจากที่รัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ (พ.ศ. 2502-2506) สนับสนุนให้จัดตั้ง “องค์กรส่งเสริมการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย” ในพ.ศ. 2502 (สุนนท์ 2536-2537, 37) และประกาศแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ตั้งแต่ฉบับที่ 1 (พ.ศ.2504-2509) ต่อด้วยการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างชัดเจนตั้งแต่แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2510-2514) เป็นต้นมา

การพัฒนาช่วงแรก พ.ศ. 2504-2529 ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1-5 รัฐได้ส่งเสริมธุรกิจการท่องเที่ยว และประชุมส่งเสริมการท่องเที่ยวระดับนานาชาติขึ้นที่เชียงใหม่ เพื่อสนับสนุนให้เชียงใหม่อดีตเมืองหลวงของล้านนาเป็นแหล่งสร้างรายได้จากการท่องเที่ยวด้านประวัติศาสตร์ ธรรมชาติ ทัศนกรรม และศิลปวัฒนธรรม (สเนศวร์ 2540, 61) ทำให้สังคมเมืองเชียงใหม่และจังหวัดใกล้เคียงมีการขยายตัวอย่างรวดเร็วมีแหล่งบันเทิง โรงภาพยนตร์ ภัตตาคาร โรงแรม เพื่อรองรับการท่องเที่ยวหลังจากที่รัฐบาลประกาศแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2510-2514) ทำให้การท่องเที่ยวเป็นธุรกิจที่ขยายตัวมาถึงปัจจุบัน

กล่าวได้ว่าสังคมล้านนาได้เข้าสู่โลกาภิวัตน์ในช่วงหลัง พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากการเร่งรัดพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของไทย แบ่งเป็น

(1) **ด้านเศรษฐกิจ** จากการลงทุนโดยภาคธุรกิจในเขตภาคเหนือตอนบน ทำให้ผู้คนอพยพเข้าสู่เมือง คนหนุ่มสาวใช้ชีวิตแบบสังคมเมืองในการทำงานหาเลี้ยงชีพ ไม่มีเวลาเข้าวัด ประกอบกับระบบการเรียนในปัจจุบันเน้นการประกอบวิชาชีพ ต่างจากการเรียนรู้แบบจารีตในวัด มุมมองต่อเศรษฐกิจล้านนาจากเดิม

เป็นสิ่งคมเกษตรได้เปลี่ยนไปเป็นสิ่งคมการค้าและการบริการ การเปิดแหล่งท่องเที่ยว พัฒนาสินค้าและบริการต่างๆ สำหรับการพักผ่อนหย่อนใจของคนเมืองและเพื่อต้อนรับนักท่องเที่ยว ทำให้ร้านอาหาร ห้างสรรพสินค้า โรงภาพยนตร์ โรงแรม เป็นแหล่งเศรษฐกิจที่สำคัญ จากการเป็นอยู่พออยู่พอกินเปลี่ยนเป็นการค้าและการลงทุน คนรุ่นใหม่ต้องทำงานนอกบ้าน ฐานะทางสังคมวัดจากทรัพย์สินและเครื่องใช้ส่วนตัว เช่น รถยนต์ โทรศัพท์มือถือ การแต่งกาย มากกว่าการมองที่แนวคิดและการปฏิบัติตนตามหลักศาสนาอย่างมีคุณธรรม จริยธรรม

ส่วนโลกทัศน์เกี่ยวกับเศรษฐกิจในวัด พบการเปลี่ยนแปลงด้านสิ่งปลูกสร้างภายในวัด การจัดพื้นที่ภายในวัดที่เปลี่ยนจากโลกทัศน์ของการสร้างคติจักรวาลไว้ในวัด โดยวัดสำคัญต้องมีการสร้างถาวรวัตถุจำนวนมาก ซึ่งมีหลายปัจจัย เช่น การเลื่อนสมณศักดิ์ของพระสงฆ์ การแสดงฐานะทางเศรษฐกิจของวัด การบอกถึงความสำคัญของวัดที่มีต่อศรัทธาในระดับชนชั้นต่างๆ ในสังคม และรสนิยมในการตกแต่งวัด ทำให้การหาปัจจัยในการก่อสร้างเป็นการระดมทุนจากศรัทธาภายนอกชุมชนที่มาจากต่างจังหวัด โดยเฉพาะกรุงเทพมหานคร

ปัจจุบันวัดต้องรับผิดชอบค่าใช้จ่ายด้านสาธารณูปโภคต่างๆ เช่น ค่าน้ำ ค่าไฟ ทำให้วัดต้องหารายได้ ซึ่งสิ่งที่พบเห็นนอกจากการตั้งตู้รับบริจาคแล้ว บางวัดที่อยู่ในเมืองใกล้สถานที่สำคัญ หรือย่านธุรกิจที่การจราจรคับคั่ง ทางวัดได้จัดสถานที่ภายในวัดให้เป็นที่จอดรถ โดยเก็บค่าเช่า ตลอดจนการให้เช่าที่ขายของต่างๆ การขายวัตถุมงคลของวัดที่จัดทำขึ้นแก่นักท่องเที่ยวผู้มาเยือน

การขยายตัวด้านสิ่งก่อสร้าง ถาวรวัตถุ ทำให้วัดเน้นการจัดกิจกรรมเพื่อให้ผู้มาเยือนได้ทำบุญ ถวายปัจจัย ซึ่งเห็นได้ชัดเจนว่าหน้าที่ของพระสงฆ์ที่เปลี่ยนไป มุ่งสู่วัตถุนิยมมากขึ้น ไม่ได้เน้นการกล่อมเกล่าจิตใจของคนในชุมชนที่อยู่รอบวัดหรือคณะศรัทธา ในปัจจุบันทั้งพระและคณะศรัทธามีหน้าที่ต่อวัด คือ การหาเงินเข้า

วัด พยายามสนับสนุนให้คนเข้าวัดมาก ๆ จึงพยายามตอบรับการจัดการท่องเที่ยว ที่เป็นอุตสาหกรรมหลักของประเทศในปัจจุบัน

(2) ด้านการเมือง การให้ความสำคัญกับพระธาตุในช่วงหลังราชวงศ์มังราย ยังคงรับใช้ชนชั้นปกครองในการปฏิเสธอำนาจของราชอาณาจักรสยาม ได้กลายเป็นการเดินทางไปบูรณปฏิสังขรณ์วัดสำคัญในล้านนา ประกอบกับเป็นแนวทางที่สอดคล้องกับการจาริกแสวงบุญของครูบาศรีวิชัย (พ.ศ. 2421–2481) ตนนุญแห่งล้านนา จึงเกิดความร่วมมือในการเดินทางไปบูรณะพระธาตุสำคัญ ตามแนวคิดเรื่องการสะสมบุญเพื่อบรรลุเป็นพระโพธิสัตว์ แสวงหาพุทธภูมิหรือจักรวาลทางศาสนาที่ปรากฏในตำนานวัดต่าง ๆ ว่าพระพุทธเจ้าเคยเสด็จมาถึง (โสภณ 2534, 35–37) เป็นการให้ความสำคัญกับระบบจักรวาลของล้านนา และใช้พระธาตุเป็นการแสดงพลังสำคัญ รวมทั้งสภาพสังคมและจิตวิญญาณของชาวล้านนาเป็นอย่างดี

แนวคิดและแนวปฏิบัติที่เคลื่อนไหวในล้านนาสวนทางกับการที่สยามกำหนด “จอมเจดีย์” เพื่อแสดงถึงเขตแดนของพระราชอาณาจักรตามแนวคิดของชาติที่ต่างไปจากจักรวาลในอุดมคติของล้านนาอย่างชัดเจน แนวคิดเรื่องจอมเจดีย์ทำให้ดินแดนที่ประดิษฐานพระธาตุเจดีย์นั้นต้องยอมรับในพระราชอำนาจของกษัตริย์ผู้เป็นองค์ศาสนูปถัมภกองค์สำคัญในการบูรณปฏิสังขรณ์ผ่านการขึ้นทะเบียนของกรมศิลปากร การถวายน้ำสรงพระราชทานในประเพณีสรงน้ำธาตุร่วมกับน้ำศักดิ์สิทธิ์ในท้องถิ่น การถวายผ้ากฐินพระราชทาน ตลอดจนจนพิธีสำคัญในโอกาสพิเศษต่าง ๆ การประกาศเป็นพระอารามหลวง เป็นต้น

(3) ด้านวัฒนธรรม วัฒนธรรมล้านนา และวัฒนธรรมทางพุทธศาสนาเป็นการยอมรับในความหลากหลาย พระธาตุเป็นศูนย์รวมทางจิตใจของชาวพุทธ เป็นสิ่งที่สร้างความเท่าเทียมกันของชนชั้นในสังคม จากความแตกต่างทางชาติพันธุ์เมื่อ

ร่วมใจกันบำเพ็ญบุญบารมีเพื่ออุทิศถวายแก่พระธาตุได้ก่อให้เกิดความสามัคคีขึ้นได้ ซึ่งตัวอย่างที่เห็นได้จากกรณีพม่าเข้ามาปกครองล้านนาเป็นระยะเวลา นานถึง 216 ปี (พ.ศ. 2101–2317) ยังมีการทำนุบำรุงพุทธศาสนาและพระธาตุใน ล้านนา เช่น หลักฐานจากศิลาจารึกวัดเชียงมั่นกล่าวถึงพระเจ้าบุเรงนองก่อกำเนิด วิหาร อุโบสถ และเสนาสนะ (สร้อยดี 2555, 290) และช่วงพม่าเข้ามาทำการ สัมปทานป่าไม้ในล้านนาได้มีการบูรณปฏิสังขรณ์เจดีย์ให้มีลักษณะเป็นศิลปะ พม่า เช่น เจดีย์ที่วัดเจดีย์เหลี่ยมเวียงกุมกาม มีการบูรณะให้มีรูปแบบซุ้มพระและ พระพุทธรูปตามอย่างศิลปะพม่า ซึ่งยังคงสภาพอยู่มาจนถึงปัจจุบัน

แนวคิดเรื่องศิลปะประจำกลุ่มชาติพันธุ์ที่สร้างสำนึกในพุทธศาสนาร่วมกันได้ เปลี่ยนไปในช่วงหลัง พ.ศ. 2500 ด้วยการศึกษาด้านชาติพันธุ์ ความรู้ด้านรูปแบบศิลปะ หรือความรู้ด้านประวัติศาสตร์ศิลปะ กระตุ้นให้เกิดการรื้อฟื้นอัต ลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่ โดยปฏิเสธรูปแบบพระธาตุที่แสดงถึงแบบศิลปะ ของกลุ่มชาติพันธุ์อื่น การรื้อหรือสร้างครอบพระธาตุองค์เดิมด้วยรูปแบบพระ ธาตุ-หริภุญไชยเป็นต้นแบบในการสร้าง การครอบพระธาตุวัดดวงข้าวน้อยเหนือ ด้วยพระธาตุจอมยองเนื่องจากเป็นพื้นที่ของกลุ่มชาติพันธุ์ของที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ เป็นจำนวนมากในจังหวัดลำพูน เป็นการเปลี่ยนแปลงความสำนึกทางชาติพันธุ์ที่ เกิดขึ้นในช่วงโลกาภิวัตน์ที่กล่าวได้ว่าสืบเนื่องมาจากการปรับเปลี่ยนวัฒนธรรม ให้กลายเป็นสินค้า การเชิดชูและสนับสนุนให้หรือฟื้นฟูวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ ทำให้เกิดความภาคภูมิใจ เมื่อเห็นถึงค่าว่าอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์แล้วจึงใช้ ประกาศความมีตัวตนขึ้นมาให้เป็นที่รู้จักไม่ถูกกดไว้อีกต่อไป

ท่ามกลางพลวัตทางสังคม เมื่อเกิดการประดิษฐ์ คิดค้น เกิดความก้าวหน้า ทางเทคโนโลยีสารสนเทศ เกิดนวัตกรรม เป็นสิ่งใหม่ที่ตอบสนองความต้องการ ของสังคมได้ดีกว่า วัฒนธรรมเดิมจึงต้องปรับเปลี่ยนตามโดยคนในสังคมเป็น ผู้กำหนด มีความเป็นไปได้ในการรักษาวัฒนธรรมเดิมบางอย่างให้คงอยู่ พร้อม

ปรับเปลี่ยนให้เกิดเป็นความเจริญงอกงามได้ ด้วยการตั้งคำถามต่อการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมที่เกิดขึ้น ว่าเป็นสิ่งที่เหมาะสมต่อกาลเทศะหรือไม่ ทั้งความเป็นรูปธรรมผ่านประเพณี พิธีกรรม งานศิลปกรรม ความเป็นนามธรรม ผ่านค่านิยม ความคิด ความเชื่อในการดำรงชีวิตของคนในสังคม ที่ดำเนินไปในปัจจุบันสร้างปัญหาหรือแก้ปัญหาให้กับสังคมอย่างไร

ภาพที่ 1 วัดฉวางข้าวน้อยเหนือ อำเภอบ้านดง จังหวัดลำพูน เดิมมีพระธาตุเจดีย์ รูปแบบศิลปะพม่า

ภาพที่ 2 การปรับเปลี่ยนรูปแบบพระธาตุเจดีย์วัดฉวางข้าวน้อยเหนือ ด้วยการสร้างครอบตามต้นแบบที่พระธาตุจอมยอง รั้วฉาน ประเทศพม่า

การท่องเที่ยวและการอนุรักษ์วัฒนธรรมล้านนา (พ.ศ.2540-ปัจจุบัน)

ผลจากการพัฒนาช่วงที่ 2 พ.ศ. 2530-2549 ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 6-9 พบว่าช่วงทศวรรษที่ 2530 เป็นทศวรรษแห่งเศรษฐกิจแบบฟองสบู่ เป็นยุคทองของธุรกิจ จนถึง พ.ศ. 2540 ฟองสบู่แตก ผลกระทบที่ตามมาคือ ธุรกิจของเอกชนทั้งสถาบันการเงิน อสังหาริมทรัพย์ บ้านจัดสรรปิดกิจการ

ลง พนักงานถูกปลด เกิดภาวะหนี้สิน ประกอบกับปัญหาทางเศรษฐกิจหนักขึ้น ราคาสินค้าและบริการสูงขึ้น ทำให้หลักปรัชญา “เศรษฐกิจพอเพียง” เป็นทางเลือกให้ประชาชนพึ่งพาตนเองได้ การแก้ปัญหาเศรษฐกิจด้วยกองทุนหมู่บ้าน SMEs โครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ (OTOP) เพื่อให้ประชาชนมีรายได้เพิ่มขึ้น ในทางตรงกันข้ามจากค่าเงินบาทที่อ่อนตัวลงทำให้ธุรกิจการท่องเที่ยวประสบความสำเร็จอย่างมาก ทำให้หลังวิกฤตเศรษฐกิจ พ.ศ. 2540 รัฐบาลณรงค์การท่องเที่ยวเป็นตัวกระตุ้นเศรษฐกิจ โดยประกาศให้ในปี พ.ศ. 2541-2542 เป็นปีส่งเสริมการท่องเที่ยวไทย (Amazing Thailand)

สืบเนื่องจากการรณรงค์ด้านการท่องเที่ยว ทำให้เกิดปรากฏการณ์ที่สนับสนุนการเปลี่ยนวัฒนธรรมเป็นสินค้า การแสวงหาความรู้ด้านวัฒนธรรมเพื่อสร้างเป็นมูลค่าได้รับประโยชน์จากการค้นหาอัตลักษณ์ล้านนา ก่อนการฉลองวาระครบ 700 ปี การสถาปนาเมืองเชียงใหม่ ใน พ.ศ. 2539 ทั้งการพัฒนาด้านวิชาการในห้องถิ่นเพื่อสร้างความเข้าใจเรื่องความเป็นล้านนาให้กับคนในและคนนอก ผ่านมุมมองทางวิชาการทุกแขนงทั้งด้านการเมือง ศาสนา ปรัชญา สังคมวิทยา มานุษยวิทยา ศิลปกรรม วัฒนธรรม ภาษาและวรรณกรรม ทำให้การสรุปอัตลักษณ์ล้านนามีความชัดเจนยิ่งขึ้น ด้วยการนำเสนอผ่านกระบวนการรื้อฟื้น ประเพณีพิธีกรรมเกี่ยวกับพุทธศาสนา ความเชื่อพื้นถิ่น พระราชประวัติและพระราชกรณียกิจของกษัตริย์ราชวงศ์มังราย เจ้านายฝ่ายเหนือสายตระกูลเจ้าเจ็ดตน การจัดเครื่องแต่งกายเพื่อการแสดง การค้นคว้าทางประวัติศาสตร์ ศิลปะ โบราณคดี การจัดสัมมนาวิชาการ เหล่านี้ทำให้อัตลักษณ์ล้านนากลายเป็นวัฒนธรรมที่มีความเฉพาะเจาะจงต่างจากวัฒนธรรมไทย คนต่างถิ่นได้เดินทางมาสัมผัสสัมผัสความเป็นล้านนาซึ่งสอดคล้องกับการส่งเสริมการท่องเที่ยว ทำให้ศิลปวัฒนธรรมล้านนากลายเป็นสิ่งดึงดูดให้เกิดการพัฒนาด้านการท่องเที่ยวที่สำคัญมาจนปัจจุบัน

ปรากฏการณ์ด้านวัฒนธรรมดังกล่าว ส่งผลต่อพระธาตุในล้านนาในฐานะศาสนสถานสำคัญระดับชาติเช่นกัน เกิดการเปลี่ยนแปลงความคิด ความเชื่อ การสื่อความหมายของพระธาตุ ตลอดจนถึงแวดล้อมทางกายภาพตามเหตุปัจจัยด้านการปกครอง เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม โดยแบ่งเป็น 2 ประเด็น คือ

ประเด็นที่ 1 การส่งเสริมธุรกิจการท่องเที่ยว ทำให้พระธาตุสำคัญประจำจังหวัดในภาคเหนือถูกนำเสนอในบทบาทและแนวคิดใหม่เพื่อเป็นสัญลักษณ์ทางศาสนาที่ส่งเสริมการท่องเที่ยว เมื่อวัฒนธรรมกลายเป็นสินค้าเกิดการจำลองแบบพระธาตุสำคัญมาสร้างครอบพระธาตุระดับท้องถิ่นเพื่อสร้างคุณค่าและความหมายให้มากยิ่งขึ้น เช่น การสร้างพระธาตุเจดีย์องค์ใหม่ครอบองค์เดิมเพื่อให้เกิดความสง่างาม ประกอบการนำเสนอประวัติศาสตร์ท้องถิ่นให้ชัดเจนและมีคุณค่า ส่วนวัดที่มีการจัดบรรยากาศให้งดงามเป็นที่รวมของงานช่างฝีมือมีความโดดเด่น การอำนวยความสะดวกต่อนักท่องเที่ยว การรองรับนักท่องเที่ยวเป็นจำนวนมาก ดังกรณีวัดร่องขุน จังหวัดเชียงราย ที่บูรณะขึ้นโดย เฉลิมชัย โฆษิตพิพัฒน์ ศิลปินแห่งชาติ เป็นตัวอย่างวัดสำคัญที่มีความโดดเด่นแห่งยุคสมัย

ประเด็นที่ 2 การอนุรักษ์และบูรณปฏิสังขรณ์พระธาตุในล้านนา ทั้งในระดับชาติที่อยู่ภายใต้การควบคุมดูแลของกรมศิลปากร จนถึงระดับนานาชาติซึ่ง UNESCO ได้ตั้งเกณฑ์แหล่งโบราณสถานเพื่อขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก เป็นการเพิ่มคุณค่าและมูลค่าทางวัฒนธรรมของแต่ละเมืองที่เป็นเมืองเก่าในล้านนา

ทั้งสองประเด็นเป็นตัวอย่างการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับพระธาตุในกระแสโลกาภิวัตน์ ที่ได้ทำการศึกษาและบันทึกปรากฏการณ์พร้อมการวิเคราะห์ตีความความสัมพันธ์ระหว่างพระธาตุกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรมล้านนาที่ชัดเจนดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. กระแสโลกาภิวัตน์กับการท่องเที่ยว

การนำวัฒนธรรมมาใช้ในการท่องเที่ยว เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นเพื่อตอบสนองการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม การพัฒนาให้วัดและพระธาตุสำคัญในท้องถิ่นเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมได้รับการส่งเสริมจากหน่วยงานการท่องเที่ยว องค์การระดับจังหวัด โดยเน้นปริมาณนักท่องเที่ยวและการจับจ่ายเป็นตัวชี้วัด พบว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงเพียงรูปแบบการนำเสนอที่เน้นความยิ่งใหญ่ ด้วยกิจกรรมการประกวดชิงเงินรางวัล การประชาสัมพันธ์ที่เน้นความตื่นตาตื่นใจ การให้ความสำคัญกับคุณค่าและวัตถุประสงค์ที่แท้จริงของการแสดงออกทางประเพณีวัฒนธรรมท้องถิ่นลดลง

เมื่อศาสนสถานที่แสดงถึงความเจริญทางด้านจิตใจของผู้คนในสังคมล้านนาถูกเปลี่ยนมาเป็นต้นทุนทางวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาท้องถิ่นในหลายรูปแบบ ที่มีความชัดเจนที่สุดในปัจจุบัน คือ การส่งเสริมด้านการท่องเที่ยว องค์การท่องเที่ยวโลก (www.unwto.org) ได้กำหนดการท่องเที่ยวไว้ 3 รูปแบบ คือ (1) การท่องเที่ยวในแหล่งวัฒนธรรม (2) การท่องเที่ยวในแหล่งธรรมชาติ และ (3) การท่องเที่ยวในความสนใจพิเศษ โดยการท่องเที่ยวในแหล่งวัฒนธรรมยังสามารถจำแนกได้อีก 3 กลุ่ม คือ (1) การท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ (2) การท่องเที่ยวงานชมวัฒนธรรมและประเพณี และ (3) การท่องเที่ยวชมวิถีชีวิตในชนบท เพื่อให้เกิดความชื่นชมในงานประเพณีท้องถิ่นด้วยความเคารพและยอมรับในวัฒนธรรมที่แตกต่าง การศึกษาความเชื่อในท้องถิ่น ให้เกิดความรู้ ความเข้าใจต่อสภาพสังคมและวัฒนธรรมบนพื้นฐานของความรับผิดชอบและสำนึกในการอนุรักษ์สภาพแวดล้อมและมรดกทางวัฒนธรรม ซึ่งเป็นวัตถุประสงค์ในการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่แฝงไว้ด้วยแนวคิดของการพัฒนา

ประวัติศาสตร์การท่องเที่ยวได้เกิดขึ้นมาเป็นเวลานาน ก่อนการรับอิทธิพลจากตะวันตกในช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 24 หากเชื่อมโยงการเดินทางในอดีตกับการจัดการท่องเที่ยวภายใต้สังคมและวัฒนธรรมทางพุทธศาสนา พบว่ามีรูปแบบการเดินทางไปนมัสการสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เช่น พระธาตุสำคัญ รอยพระพุทธรูป การไปร่วมทำบุญกุศล ฝ่าป่า หรือกิจวัตรต่างๆ ในเชิงวัฒนธรรมต่างสถานที่ ทำให้เกิดการผ่อนคลายพร้อมได้รับความรู้เกี่ยวกับประเพณี วัฒนธรรมที่แตกต่าง เห็นสภาพภูมิประเทศที่แปลกตา พร้อมการสร้างความสัมพันธ์กับคนต่างถิ่นทั้งการเป็นผู้ให้และผู้รับในขณะเดียวกัน

จนกระทั่งพุทธศตวรรษที่ 25 การท่องเที่ยวได้กลายเป็นการเดินทางเพื่อความสุขสำราญ การท่องเที่ยวเพื่อรักษาสุขภาพ เพื่อทัศนศึกษาเปิดโลกทัศน์ และได้แพร่สู่คนทั่วไป เมื่อเปรียบเทียบกับการจัดการท่องเที่ยวด้านวัฒนธรรม ภายใต้สังคมบริโภคนิยมในปัจจุบันแล้ว การท่องเที่ยวยังคงเป็นการเดินทางเพื่อพักผ่อนหย่อนใจ เพื่อความสนุกสนานตื่นเต้น หรือเพื่อหาความรู้ ประสบการณ์ตามสถานที่ต่างๆ การท่องเที่ยวคือรูปแบบหรือบรรทัดฐานหนึ่งของการดำเนินชีวิตที่แสดงว่าผู้ไปเที่ยวมีรสนิยมในการใช้ชีวิต การท่องเที่ยวจึงเป็นวัฒนธรรมอย่างหนึ่ง

เมื่อภาครัฐเห็นความสำคัญของการท่องเที่ยว พร้อมกับการพัฒนาเศรษฐกิจของชาติ จึงได้จัดตั้งองค์กรส่งเสริมการท่องเที่ยว มีการประชาสัมพันธ์ให้ชาวไทยและชาวต่างประเทศหันมาเที่ยวประเทศไทยมากขึ้นโดยใช้มรดกทางวัฒนธรรม ประเพณี มาเป็นทรัพยากรเพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยว (ปิ่นเพชร 2545, 30, 135, 168-172) โดยเฉพาะการท่องเที่ยวด้านประวัติศาสตร์วัฒนธรรม เป็นการสร้างประสบการณ์การเรียนรู้ และประสบการณ์ตรงในการสัมผัสความประทับใจในวัฒนธรรมของกลุ่มชนที่มีความแตกต่าง หรือมีความคล้ายกับสังคมในอดีตที่นักท่องเที่ยวเคยสัมผัส ส่วนหนึ่งเพื่อบำบัดภาวะทางใจที่เกิดขึ้นในสังคมปัจจุบัน และตอบสนองความต้องการบริโภคในโลกสมัยใหม่ ทำให้เกิดการพัฒนาแหล่ง

ห้องที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์วัฒนธรรมขึ้นอย่างต่อเนื่อง เช่น การไหว้พระธาตุประจำปีเกิด การไหว้พระแก้ววัด

สรุปผลจากการจัดการท่องเที่ยวในวัดที่เน้นการเข้ามาทำบุญ ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงบทบาทและความเชื่อเกี่ยวกับพระธาตุ แบ่งเป็นประเด็นสำคัญได้ดังนี้

(1) ความรู้ ความเข้าใจในความหมายของพระธาตุจากเชื่อเรื่องอานิสงส์ในการบูชาพระธาตุทำให้เกิดความร่มเย็นเป็นสุขในชีวิตทั้งในโลกนี้และโลกหน้า การประดิษฐานพระธาตุไว้ในตำแหน่งที่สำคัญที่สุดของวัด เพื่อเป็นสัญลักษณ์ของเขาศรีพระสุเมรุที่ตั้งอยู่ในตำแหน่งศูนย์กลางของจักรวาล เปรียบดั่งการเป็นสัญลักษณ์ของพระพุทธเจ้าเป็นการต่อยอดความศักดิ์สิทธิ์และความเป็นมงคล เปลี่ยนเป็นเพียงสถานที่จัดกิจกรรมการท่องเที่ยว ให้นักท่องเที่ยวเข้ามาสักการบูชาพระธาตุและบริจาคปัจจัยเท่านั้น

(2) พัฒนาการสร้างรูปแบบของพระธาตุเจดีย์และวัดให้มีความยิ่งใหญ่และสวยงามตามมติของพระสงฆ์และคณะศรัทธา เพื่อแสดงถึงความเจริญในพุทธศาสนาและดึงดูดให้นักท่องเที่ยวเดินทางมาทำบุญ โดยวัดที่ได้รับการสนับสนุนให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว หรือต้องการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวนั้นได้มีการบูรณะที่แตกต่างไปจากวัดทั่วไปในชุมชน ซึ่งลักษณะของการจัดวางผังวัด การสร้างสิ่งก่อสร้างต่างๆ สามารถสะท้อนถึงแนวคิดและความต้องการที่มีต่อการจัดการท่องเที่ยวได้ โดยดูจากการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ภายในวัดเพื่อรับนักท่องเที่ยวทั้งที่ชายของที่ระลึก ที่จอดรถ เพื่ออำนวยความสะดวกเป็นสิ่งที่ไม่ต่างไปจากแนวคิดเดิมของสังคมและโลกทัศน์ล้านนา

2. กระแสโลกาภิวัตน์กับการอนุรักษ์พระธาตุ

ส่วนหนึ่งของกระแสโลกาภิวัตน์ได้กระตุ้นให้มีการอนุรักษ์ขึ้น โดย อานันท์ กาญจนพันธ์ (2545, 150) ยกตัวอย่างเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้กับการ

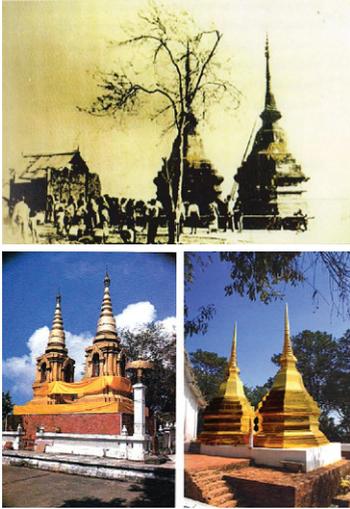
กีดกันและทำลายคนที่อยู่ในเขตอนุรักษ์ หากพิจารณาเพื่อเชื่อมโยงกับกรณีการอนุรักษ์ศาสนสถาน พบว่ากระบวนการอนุรักษ์พระธาตอันเป็นแหล่งโบราณสถานอันมีคุณค่า ด้วยการขึ้นทะเบียนอยู่ภายใต้การดูแลของกรมศิลปากร ที่มีพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 เป็นหลักเกณฑ์กำหนดแนวทางปฏิบัติ แต่อย่างไรก็ตามในปัจจุบันพบว่าอนุรักษ์ได้ปรับเปลี่ยนไปตามบริบทโดยรอบแหล่งโบราณสถานโดยประชาชนได้มีส่วนร่วมในการรับรู้มากขึ้น

ในระยะแรกการอนุรักษ์โดยหน่วยงานภาครัฐประสบความสำเร็จจากการนำแหล่งโบราณสถานสู่การขึ้นบัญชีมรดกโลกทั้งอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย ศรีสัชนาลัย กำแพงเพชร และนครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยาและเมืองบริวาร (ได้รับการขึ้นบัญชีเป็นมรดกโลก (World Heritage List) ภายใต้ชื่อ “เมืองประวัติศาสตร์สุโขทัยและเมืองบริวาร” และ “นครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยาและเมืองบริวาร” เมื่อวันที่ 13 ธันวาคม พ.ศ. 2534 ในการประชุมคณะกรรมการมรดกโลกสมัยสามัญครั้งที่ 15 ที่เมืองคาร์เทจ ประเทศตูนิเซีย โดยองค์การศึกษา วิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ หรือ UNESCO) การอนุรักษ์เมืองเก่าในล้านนาเป็นมรดกโลก เพื่อให้คุณค่าของแหล่งมรดกโลกกลายเป็นสินค้าสร้างมูลค่าด้านการท่องเที่ยวพร้อมกับการสร้างกระแสการอนุรักษ์โดยชุมชนต่อไป แต่การนำเสนอคุณค่าของโบราณสถานในลักษณะแหล่งโบราณสถานจัดแสดงสำหรับการท่องเที่ยว ทำให้ขาดการแสดงคุณค่าด้านความคิด ความเชื่อ ผ่านการมีส่วนร่วมของผู้คนในสังคม

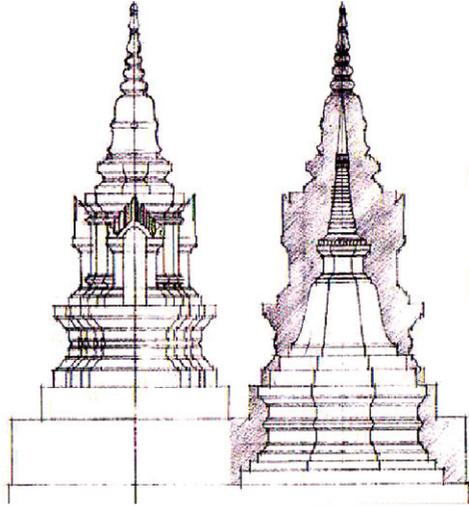
เมื่อเชื่อมโยงการผลักดันออกจากพื้นที่กับการดำเนินการอนุรักษ์แหล่งโบราณสถานโดยหน่วยงานด้านการท่องเที่ยวและกรมศิลปากร จึงไม่สามารถผสานแนวคิดและแนวทางปฏิบัติร่วมกันได้อย่างชัดเจน จากกรณีศึกษาผลกระทบทาง

วัฒนธรรมที่เกิดขึ้นจากการจัดการท่องเที่ยวเทียบได้กับผลกระทบที่ส่งตรงถึงท้องถิ่นที่ตั้งแหล่งโบราณสถานเช่นกัน ดังนั้นการดำเนินงานระหว่างหน่วยงานของรัฐจึงปราศจากความร่วมมือของท้องถิ่นไม่ได้ ตัวอย่างการอนุรักษ์โบราณสถานเช่น เจดีย์หลวง ในการบูรณปฏิสังขรณ์ระหว่างปี พ.ศ. 2533-2535 เป็นการบูรณะโดยอาศัยหลักการทางวิชาการเพียงอย่างเดียว ทำให้เกิดความขัดแย้งระหว่างคุณค่าทางสังคมในการต่อยอดเจดีย์ให้สมบูรณ์ กับการอนุรักษ์เพื่อรักษาคุณค่าทางประวัติศาสตร์และเป็นหลักฐานทางวิชาการ ผลการบูรณะจึงปรากฏดังสภาพปัจจุบัน ทำให้เจดีย์อยู่ในสภาพที่ขาดคุณค่าทั้งสองด้านไป เมื่อเทียบกับการอนุรักษ์พระธาตุดอยสุเทพที่อาศัยการบูรณาการความรู้ด้านวิศวกรรมจากสถาบันเทคโนโลยีเอเชียที่ทำการสำรวจสภาพความทรุดโทรมขององค์พระเจดีย์ธาตุ เมื่อปี 2551 และ ภาควิชาวิศวกรรมโยธา คณะวิศวกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่สำรวจเพิ่มเติม ในปี 2549 ซึ่งผลสรุปของสองสถาบันตรงกันว่าพระธาตุอยู่ในสภาพทรุดโทรม จากสภาพที่ตั้งโดยรอบบริเวณวัดพระธาตุดอยสุเทพราชวรวิหาร อยู่ในสภาวะอันตราย เสี่ยงต่อการพังทลายเนื่องจากความชื้นจากพื้นดินระเหยขึ้นมายังองค์พระธาตุ และพื้นหินแกรนิตที่ทำให้น้ำใต้ดินไม่สามารถระบายออกมาได้ การบูรณะและเสริมความมั่นคงรอบบริเวณวัดและองค์พระธาตุถูกดำเนินการอย่างเร่งด่วน เป็นความสำเร็จจากการบูรณาการความรู้และความน่าเชื่อถือทางวิชาการเป็นที่ยอมรับจากทุกภาคส่วน

ในกรณีของพระธาตุดอยตุง รูปแบบเจดีย์ที่สร้างคู่กันเป็นเจดีย์แบบประยุกต์ที่ออกแบบโดย จิตร บัวบุศย์ ก่อสร้างโดยกระทรวงมหาดไทย เสร็จสิ้นใน พ.ศ. 2516 ได้สร้างครอบเจดีย์องค์ในทั้งสององค์ซึ่งปรากฏภาพถ่ายและการบันทึกว่าครูบาศรีวิชัยได้ทำการบูรณะเมื่อ พ.ศ. 2470 กรมศิลปากรได้ทำประขามติรับฟังเสียงจากประชาชนในพื้นที่ที่เลือกรูปแบบดั้งเดิมไว้ จึงทำการบูรณะด้วยการตัดยอดองค์พระธาตุที่ครอบอยู่ออกไป ให้เห็นพระธาตุในยุคที่ครูบาศรีวิชัยบูรณะ

ภาพที่ 3 รวมภาพพัฒนาการของ
พระธาตุดอยตุงใน 3 ช่วงเวลา
ที่มา: กรมศิลปากร 2552, 74,
109 และหน้าปก

ภาพที่ 4 แสดงการสร้างเจดีย์องค์ใหม่ครอบทับ
เจดีย์องค์เดิมที่อยู่ภายใน
ที่มา: กรมศิลปากร 2552, 68.

การฟังเสียงจากประชาคมในจังหวัดเชียงราย เพื่อคุณค่าทางจิตใจโดยการอนุรักษ์ และพัฒนารูปแบบของพระธาตุที่มีความสัมพันธ์กับความต้องการของสังคม เป็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในกระบวนการอนุรักษ์ที่คำนึงถึงความต้องการของท้องถิ่น ดังตัวอย่างการอนุรักษ์วิหารพระเจ้าพันองค์ วัดปงสนุก เป็นการอนุรักษ์ โดยภาคประชาชนมีส่วนร่วมอย่างเต็มที่นำมาสู่ความสำเร็จเป็นแหล่งเรียนรู้ สำหรับการอนุรักษ์ต่อไปในอนาคต ความสำเร็จอันเกิดจากการสร้างความร่วมมือกับท้องถิ่นในลักษณะการกระจายอำนาจ ทำให้การอนุรักษ์โบราณสถานให้คุณค่าที่ต่างกัน

ด้านหนึ่งของการแสดงคุณค่าศาสนสถานต่อสังคมด้วยการใช้ความรู้พื้นฐานในการอนุรักษ์ที่สามารถดำเนินการได้โดยชาวบ้าน เพื่อให้คุณค่าคงอยู่ในสังคมในความเชื่อของคนในพื้นที่ โดยมีได้กลายเป็นสินค้าไปทั้งหมด ด้วยการเปิดพื้นที่ของชุมชน ให้แสดงตัวตนออกมาเป็นคนที่มีความค่ามากขึ้น (อานันท์ 2545, 154) เป็นตัวอย่างและการแสดงออกของกลุ่มคนที่ไม่ตกอยู่ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ไปทั้งหมด

พระธาตุกับการสื่อความหมายในโลกโลกาภิวัตน์

ประเพณีพิธีกรรมแยกไม่ออกระหว่างรูปธรรมและนามธรรม การสื่อความหมายเชิงนามธรรมผ่านสิ่งที่เห็นเป็นรูปธรรมเป็นไปได้ยาก ถูกมองข้ามไป ปรากฏเพียงความเป็นรูปธรรม เช่น การชื่นชมความงามของโบราณสถาน โดยไม่เข้าใจความหมายหรือเหตุแห่งการสร้าง ตัวอย่างความไม่เข้าใจในวัฒนธรรมที่ก่อให้เกิดเป็นปัญหาด้านการจัดการท่องเที่ยว ทำให้คุณค่าของงานประเพณีพิธีกรรม ตลอดจนงานพุทธศิลป์ลดลง การจัดกิจกรรมใหม่ที่เน้นนักท่องเที่ยวมากกว่าคนในพื้นที่ซึ่งเป็นเจ้าของวัฒนธรรมเดิม ทำให้เกิดประเพณีรูปแบบใหม่ที่ห่างไกลไปจากสำนึกของท้องถิ่น เกิดการแบ่งแยกอย่างชัดเจน เป็นวิกฤตทางวัฒนธรรมที่พัฒนาไปในระดับการสร้างมูลค่ามากกว่าการส่งเสริมความยั่งยืนด้านคุณค่า ซึ่งพบได้หลากหลายกรณีในพื้นที่ท่องเที่ยวด้านวัฒนธรรม ตัวอย่างที่พบจากการไม่เข้าใจความหมายของสิ่งที่ปรากฏเป็นรูปธรรมทำให้เกิดการละเลย มองข้าม ไม่ซาบซึ้ง ไม่เข้าใจในความเป็นนามธรรมที่แฝงอยู่ เช่น

(1) การสร้างเลียนแบบวัดและพระธาตุเจดีย์เพื่อการท่องเที่ยว

การสร้างถาวรวัตถุในวัดล้านนาช่วงหลัง พ.ศ. 2500 โดยเฉพาะอย่างยิ่งการก่อสร้างพระธาตุเจดีย์ที่เกิดกรณีการเลียนแบบสถาปัตยกรรมพระธาตุในการประดับ

ตกแต่งอาคารสถานที่ ที่มีใช้ศาสนสถาน สร้างคำถามและความคิดที่ขัดแย้งกัน ในสังคมพุทธศาสนา ตัวอย่างกรณีโรงแรมเหมือนวัด ที่เป็นบันทึกเหตุการณ์ ประวัติศาสตร์ร่วมสมัย “จากถวายเป็นวัด วิกฤตสังคมไทย” ที่สะท้อนความคิดเห็นของพระสงฆ์ นักวิชาการ ชาวพุทธในจังหวัดเชียงใหม่เกี่ยวกับการใช้ผลงานพุทธศิลป์ในเชิงพาณิชย์อย่างไม่เหมาะสม ความคิดส่วนใหญ่เห็นว่าควรมีการดำเนินการหาข้อยุติโดยออกกฎหมาย หรือสร้างองค์ความรู้ด้านพุทธศิลป์ต่อไป

ส่วนแนวคิดจากกลุ่มนักธุรกิจเสนอให้นำมรดกทางวัฒนธรรม เป็นงานต้นแบบ ให้มีการเลียนแบบเพื่อสร้างมูลค่า ตอบสนองการลงทุน การท่องเที่ยว เน้นการให้บริการแก่ชาวต่างชาติ ทั้งสองประเด็นนำมาสู่การแต่งตั้งคณะกรรมการตรวจสอบความเหมาะสม ในการนำสถาปัตยกรรมและเครื่องตกแต่งของวัดมาใช้ตกแต่งโรงแรมในจังหวัดเชียงใหม่ ตามคำสั่งกระทรวงวัฒนธรรม ที่ 492/2547 ลงวันที่ 10 พฤศจิกายน 2547 (ยุพิน และคณะ 2548, 43-48) ซึ่งส่วนหนึ่งในการเสนอแนวทางแก้ไขปัญหากล่าวว่า “ผู้เป็นเจ้าของโครงการต้องทำการประชาสัมพันธ์ให้ทราบว่าอาคารที่สร้าง โดยนำแบบอย่างสถาปัตยกรรมภาคเหนือที่มีอยู่ในวัดมาใช้นั้น ได้นำไปใช้ในทางสร้างสรรค์และทำกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อทางพุทธศาสนาอย่างแท้จริง” และผู้เป็นเจ้าของต้องดูแลมิให้เกิดการลบหลู่ทางศาสนา เป็นต้น

(2) สุภาพสตรีห้ามเข้า: การเรียกร้องสิทธิสตรีของคนนอกวัฒนธรรม

การกำหนดพื้นที่ เพื่อแยกระหว่างสถานที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ และสถานที่ประกอบพิธีสงฆ์ออกจากสตรีซึ่งเป็นที่เข้าใจของคนในพื้นที่จึงไม่มีการรุกร้า กับคนต่างวัฒนธรรมที่ต้องการเหตุผลอธิบายข้อห้ามนี้ จนเกิดเป็นกรณีการดูหมิ่นวัฒนธรรม โดยสมาชิกวุฒิสภาหญิงท่านหนึ่งเรียกร้องให้ชี้แจงเหตุผลของกรณีผู้หญิงห้ามเข้าโดยอ้างถึงสิทธิสตรี สร้างความไม่พอใจแก่สตรีชาวล้านนาผู้ยึดถือปฏิบัติตามข้อห้ามอย่างเคร่งครัด ด้วยเหตุผลในการเคารพสถานที่

ศักดิ์สิทธิ์นั้นอย่างสูงสุด จึงเกิดการจัดพิมพ์หนังสือ “ผู้หญิงกับพระธาตุ” ขึ้นเพื่อลำดับเหตุการณ์ที่เกิดความไม่เข้าใจของคนนอกวัฒนธรรมที่มองว่าเป็นการกตัญญู เพศหญิง ทำให้เกิดการเรียกร้องสิทธิสตรีขึ้น (สุภาภรณ์ 2547, 2)

เมื่อพิจารณาเอกสารทางศาสนาพบว่า มีเรื่องที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่สำหรับพระสงฆ์ ในพระวินัยปิฎก เป็นพุทธบัญญัติในส่วนของ อาทิ พรหมจริยกาสิกขา ซึ่งเป็นข้อปฏิบัติอันเป็นเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์ คือ เรื่องมาตุคาม ในพระวินัยปิฎก มหาวีรังก์ (มหามกุฏราชวิทยาลัย 2534, 173) ความว่า “ในพื้นที่นั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าปรับอาบัติทุกกฏเหมือนกันทั้งสิ้น แก่ภิกษุผู้จำเป็นต้องด้วยความรัก อาศัยเรือนว่า ผู้นี้เป็นมารดาของเรา ผู้นี้เป็นธิดาของเรา นี่เป็นพี่น้องสาวของเรา เพราะขึ้นชื่อว่าผู้หญิง จะเป็นมารดาก็ตาม เป็นธิดาก็ตาม เป็นข้าศึกแก่พรหมจรรย์ทั้งนั้น” เป็นสาเหตุให้ต้องกีดกันผู้หญิงออกจากเขตพรหมจรรย์ไม่เว้นแม้แต่พระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้า

ภาพที่ 5 ป้ายบอกสุภาพสตรีห้ามเข้า
ณ พระธาตุจอมกิตติ อำเภอยางชุมน้อย จังหวัดศรีสะเกษ

ภาพที่ 6 ป้ายบอกห้ามผู้หญิงขึ้น ณ มณฑล
พระพุทธรูปวัดพระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง

จากกรณีศึกษาพระธาตุในสังคมโลกาภิวัตน์ที่สะท้อนเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในช่วงทศวรรษที่ 2500 เป็นต้นมา ภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และระบบทุนนิยมที่เห็นภาพของการเปลี่ยนวัฒนธรรมให้กลายเป็นสินค้าได้ชัดเจน ภายใต้การดำเนินงานของภาครัฐทั้งการจัดการท่องเที่ยว การดำเนินการด้านอนุรักษ์ในการดำเนินงานและดำรงรักษาจึงเป็นหน้าที่ของหน่วยงานที่มีหน้าที่รับผิดชอบโดยตรง หลายกรณีในการอนุรักษ์ ศึกษาหาความรู้ ที่หน่วยงานภาครัฐร่วมพัฒนากับท้องถิ่น เพื่อสร้างความรู้สึกร่วมกันให้เกิดเป็นสำนึกร่วมของคนในสังคม ทำให้การดำเนินงานสำเร็จลุล่วงลงด้วยความรับผิดชอบร่วมกัน เป็นที่พึงพอใจของทุกฝ่าย

สรุป

สังคมล้านนาเข้าสู่กระแสโลกาภิวัตน์ ในราว พ.ศ. 2500 เมื่อความคิดความเชื่อในโลกสมัยใหม่ได้เข้าแทนที่จารีตเดิมตั้งแต่ช่วงการเจริญของเมืองซึ่งเริ่มขึ้นอย่างเป็นรูปธรรมหลัง พ.ศ. 2500 ภายใต้การพัฒนาด้วยแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ การพัฒนาช่วงแรก พ.ศ. 2504-2529 ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1-5 รัฐได้ส่งเสริมธุรกิจการท่องเที่ยว จนถึง พ.ศ. 2540 พองสบู่แตก ทำให้หลักปรัชญา “เศรษฐกิจพอเพียง” กองทุนหมู่บ้าน SMEs โครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ OTOP รัฐบาลรณรงค์การท่องเที่ยวเพื่อกระตุ้นเศรษฐกิจ เป็นการส่งเสริมให้สังคมล้านนาเข้าสู่ยุคโลกาภิวัตน์ในช่วงพัฒนาการขั้นสุดท้ายของระบบทุนนิยม

ความเชื่อเรื่องพระธาตุล้านนาในสังคมโลกาภิวัตน์ เปลี่ยนไปตามแนวคิดการเปลี่ยนวัฒนธรรมให้กลายเป็นสินค้าซึ่งมีทั้งผลดีและผลเสีย ก่อให้เกิดการ

เคลื่อนไหวในสังคม 2 ลักษณะ คือ ส่งเสริมให้เกิดการศึกษาค้นคว้า และอนุรักษ์ พระธาตุให้ถ่ายทอดรูปแบบในสังคมรัฐจารีต เพื่อเป็นหลักฐานทางวิชาการ ให้ท้องถิ่นรู้ถึงรากเหง้าของตนเอง และส่วนหนึ่งเพื่อเป็นข้อมูล สร้างเรื่องราวเพื่อเพิ่มมูลค่าแก่การท่องเที่ยว

ความรู้ ความเข้าใจเรื่องความเชื่อและโลกทัศน์ของชาวล้านนาที่มีต่อพระธาตุยังเป็นเรื่องที่สร้างความขัดแย้งและความไม่เข้าใจในสังคม เช่น ความเชื่อเรื่องพิสูจน์พระธาตุแท้หรือปลอม การเรียกร่องสิทิสตรีในการเข้าไปในพระธาตุ อานิสงส์ในการทำบุญด้วยการบริจาคจำนวนมากเพื่อให้มีชีวิตที่สุขสบายขึ้นทั้งในชาตินี้และชาติหน้า ทั้งหมดเป็นความเข้าใจที่คนในสังคมโลกาภิวัตน์มีความเข้าใจทำให้สิ่งที่เป็นนามธรรมทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็นคุณค่าของภูมิปัญญา ความคิด ความศรัทธา เป็นสินค้าที่สามารถซื้อขายกันได้ทั้งหมด ดังนั้นในการสร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับความเชื่อและวัฒนธรรมท้องถิ่นแก่ผู้มาเยือนจึงเป็นสิ่งที่สำคัญอย่างยิ่ง

ข้อเสนอแนะ

แนวทางวิจัยที่สามารถตอบข้อสงสัยจากคนในสังคมปัจจุบัน เป็นสิ่งที่ควรทำการศึกษาต่อไป เพื่อตอบคำถามด้านศิลปวัฒนธรรมล้านนา โดยศึกษาผ่านความเป็นรูปธรรม คือ ประเพณี พิธีกรรม ตำนาน รูปแบบศิลปกรรม เพื่อสะท้อนถึงความคิด ความเชื่อ ความศรัทธาและความมุ่งหวังของคนในสังคมปัจจุบันในการนำไปปรับใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างเหมาะสมตามช่วงเวลา ซึ่งเป็นสิ่งที่ต้องดำเนินต่อไป เนื่องจากวัฒนธรรมมีความเป็นพลวัตสูง

เอกสารอ้างอิง

- ชาติรี ประทีปนทนาการ. 2551. พระพุทธชินราชในประวัติศาสตร์สัมบูรณาญา-
สิทธิราชย์. กรุงเทพมหานคร : มติชน.
- ทศพล จังพานิชย์กุล. 2548. พระบรมสารีริกธาตุพระอรหันตธาตุ. กรุงเทพมหานคร
: คอสมม่า.
- ธเนศวร์ เจริญเมือง. 2540. การปกครองเมืองในสังคมไทย กรณีเชียงใหม่เจ็ด
ศตวรรษ. เชียงใหม่ : โครงการศึกษาการปกครองท้องถิ่น มหาวิทยาลัย
เชียงใหม่.
- ปิ่นเพชร จำปา. 2545. วัฒนธรรมการท่องเที่ยวของคนไทย พ.ศ.2394-2544.
วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. (ประวัติศาสตร์). กรุงเทพมหานคร : บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- มหามกุฏราชวิทยาลัย. 2534. พระวินัยปิฎก มหาวิภังค์ เล่ม 1 ภาค 3. ใน
พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล 91 เล่ม. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิมหา
มกุฏราชวิทยาลัย.
- ยุพิน เข็มมุกด์ และคณะ. 2548. จากถวายเป็นชายวัด วิภุตสังคมไทย บันทึก
เหตุการณ์ประวัติศาสตร์ร่วมสมัย. เชียงใหม่ : เครือข่ายชาวพุทธ
เชียงใหม่.
- รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์. 2546. ทู่นวัฒนธรรม: วัฒนธรรมในระบบทุนนิยมโลก เล่ม
1. กรุงเทพมหานคร : มติชน.
- ศิลปากร, กรม. 2552. พระธาตุเจ้าดอยตุง: บันทึกว่าด้วยการอนุรักษ์และพัฒนา.
กรุงเทพมหานคร : ถาวรกิจการพิมพ์.

- สมหมาย เปรมจิตต์; กมล ศรีวิชัยนันท์; และสุรสิงห์สำรวม ฉิมพะเนาวิ. 2546. *พระเจดีย์ในล้านนาไทย*. เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัย เชียงใหม่.
- สร้อยดี อ่องสกุล. 2555. *ประวัติศาสตร์ล้านนา*. พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์.
- สิงฆะ วรรณสัย. 2557. *พุทธตำนานพระเจ้าเสียบโลก*. ลำพูน : ฅัญพลการพิมพ์. ที่ระลึกงานพระราชทานเพลิงศพพระเทพมหาเจติยาจารย์ (ไพบูลย์ ภูริวิบูลมหาเถระ) 16-23 มีนาคม 2557.
- สุนนท์ ปาลกะวงศ์ ณ อยุธยา. 2536-2537. *70 ปีแห่งการอนุรักษ์มรดกทางสถาปัตยกรรม*. ใน หน้าจั่ว. 12: 30-48.
- สุภาภรณ์ อาภาวัชรุตม์, บรรณาธิการ. 2547. *ผู้หญิงกับพระธาตุ*. เชียงใหม่ : มูลนิธิสถาบันพัฒนาเมือง.
- โสภา ชานะมูล. 2534. *ครุบาศรีวิชัย “ตนบุญ” แห่งล้านนา (พ.ศ.2421-2481)*. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม.(ประวัติศาสตร์). กรุงเทพมหานคร : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- อานันท์ กาญจนพันธ์. 2545. *เส้นผมบังภูเขາ : ความคิดสามัญเชิงวิพากษ์*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เด็อนตุลา.
-